

Dialog jako jeden z důležitých předpokladů fungování demokratické společnosti

Petr ZIMA

Abstrakt: Článek se zabývá otázkami dialogu, přičemž autor se pokouší problematiku dialogu aplikovat na soudobou českou společnost a především pak na českou politickou scénu. V tomto ohledu si autor rovněž všímá historických paralel s obdobím ČSR let 1918–1938.

Klíčová slova: Dialog, politický dialog, politické strany, Česká republika, morálka, konsenzus, pragmatismus, občanská společnost

V naší současné společnosti se setkáváme s mnohými negativními jevy, jako jsou kupříkladu verbální agresivita, nesnášenlivost, netolerance, fanatismus a nenávist. Musíme čelit také tomu, co se dnes s oblibou označuje jako nízká nebo nedostatečná politická kultura. Dle mého soudu je jednou z příčin tohoto negativního stavu mimo jiné také nízká a nedostatečná úroveň dialogu. Nebo spíše také neochota některých lidí ke vzájemnému dialogu, ke vzájemné rozmluvě, k rozhovoru. Avšak dialog neznamená sám o sobě pouze rozhovor nebo rozmluvu, ale také především ochotu vzájemně se poslouchat a naslouchat si.

Z tohoto důvodu bych se chtěl zamyslet nad některými problémy, které souvisejí s případnou ochotou či neochotou k vzájemnému dialogu, případně nad tím, proč je úroveň (ne)dialogu a vzájemná úroveň komunikace na takové úrovni, na jaké v současnosti je. Jsem si ale

velice dobře vědom toho, že zjišťovat historické, psychologické a mentální příčiny tohoto stavu není vůbec snadné a není to úkolem ani tohoto mého zamyšlení.

Slovo *dialog* znamená rozhovor a pochází z řeckého slova *dialogos*, což znamená rozhovor. Dialogem můžeme rozumět i takovou formu rozhovoru, která se řídí pravidlem, dle kterého se má ve sporném tématu rozhovoru dospět ke společnému významovému obsahu (Delfová, Georg-Lauerová, Heckeneschová, Lemckeová, 1993, s. 62).

Mimo jiné je možno ještě dodat, že dialog probíhá mezi lidmi, a proto je nebo by měla být základem dialogu především jejich vzájemná komunikace. V této souvislosti je možné připomenout, že dialog není vztah, který by měl být založen na principu moci a podřízenosti jednoho člověka (skupiny) nad druhým. Správně by měl být dialog založen na takovém vzájemném vztahu mezi lidmi, který vychází z principu reciprocity (Tamtéž, s. 63).

V sedmém dílu *Ottova slovníku naučného* z roku 1893 je dialog chápán jako rozmluva, rozhovor, staročesky rozmlouvání. Mezi dvěma nebo několika osobami. Je zde kladně hodnoceno především to, že dialog dodává mluvě „zvláštní živosti, jasnosti, zajímavosti“ (Ottův slovník naučný, 1893, s. 459). Také se připomíná důležitý fakt, že dialog je mnohem lepší než pouhý popis, líčení, nebo vyprávění.

Ve *Filosofickém slovníku* autorů Katedry filozofie Filozofické fakulty UP Olomouc jsou v této souvislosti zmíněna hesla mezikulturní dialog a náboženský dialog. Chápání dialogu, tak jak je zde vymezeno, nám velice dobře může posloužit k *obecnému vymezení* některých důležitých zásad a pravidel, které bezesporu mohou platit i obecně, pokud chceme hovořit například o *politickém dialogu*.

Dle filosofa a religionisty Břetislava Horyny označuje dialog „... jazykový akt, sloužící k vyjasnění termínů, zdůvodnění úsudků a vysvětlení dosaženého poznání“ (Filosofický slovník, 1995, s. 88). Zmíněný autor také upozorňuje na fakt, že smyslem dialogu není pouhá výměna informací o náboženstvích, resp. jejich komparace, „... nýbrž porozumění mezi různými náboženstvími, vyvozené z příklonu ke stoupencům jiných náboženství, z poznání základů jejich víry, jakož i z hlubší reflexe vlastních náboženských postojů“ (Tamtéž, s. 88). Jak už bylo zmíněno

domnívám se, že i když se tento názor a toto vymezení týkají oblasti náboženství, dají se do značné míry použít i při politickém dialogu.

Dialog také znamená, že se snažíme porozumět východiskům a vím nejen jiného náboženství (Filosofický slovník, 1995, s. 88), ale i jiné politiky, jiné politické teorie, či odlišné ideologii konkrétní politické strany.

Horyna také zmiňuje některé důležité zásady, které by měly být dodrženy a respektovány při průběhu nejen náboženského, ale jakéhokoli dalšího druhu dialogu, včetně dialogu politického. K těmto zásadám a pravidlům dialogu patří nepředpojatost vztahu k jiným, bezpředsudečnost, otevřenost pro jiná stanoviska, rezignace na absolutizaci vlastní pravdy a také tolerance (Filosofický slovník, 1995, s. 88). A zkusme v této souvislosti zkonfrontovat výše uvedené zásady dialogu s úrovní nejen televizních, ale zejména parlamentních „debat“ a „diskusí“. Jsou v jejich průběhu snad respektována taková pravidla jako např. nepředpojatost, bezpředsudečnost nebo snad ona rezignace na absolutizaci vlastní pravdy? Odpovědět ovšem na otázku, proč se tak neděje, jistě není snadné a příčin tohoto nelichotivého stavu je zřejmě mnoho a ani zde nelze všechny jen vyjmenovat, natož kvalifikovaně analyzovat.

Jedna z příčin neochoty ke vzájemnému dialogu spočívá mj. v tom, že některým politikům chybí nejen patřičná míra tolerance, ale schází jim především noblesa. Tento termín označuje jemnost, ušlechtilost, ale také vyšší společenskou vrstvu (Slovník cizích slov, 1998, s. 235). Od tohoto termínu se pak odvozuje slovo noblesní, což znamená jemný či ušlechtilý (Tamtéž, s. 235). V této souvislosti je možné podotknout, že někteří naši politikové by si jistě rádi hráli, nebo se o to alespoň pokoušeli, na noblesu ve smyslu tzv. vyšší společenské vrstvy. To jistě není špatná věc, ale je to možné pouze za předpokladu, že budou opravdovou noblesou ve smyslu jemnosti a ušlechtilosti. Což je značně komplikované v tom smyslu, že ušlechtilost je především mravní kategorie.

I když je pravdou, že, co se týče noblesy a tolerance, která by měla být jedním z předpokladů politického dialogu, politické prostředí pro tyto hodnoty příliš inspirativní není a dlouho zřejmě nebude. Tento stav je asi zapříčiněn i tím, že politici jsou příliš v zajetí své vlastní moci, zájmů a ideologických zásad svých politických stran.

Jednou z možných překážek nejen dialogu obecně, ale hlavně dialogu politického, jehož jednou variantou může být dialog mezi politickými stranami, je to, že politické strany mají tendenci si rozdělovat *stát* a *státní úřady* ne v zájmu občanů, ale pouze ve svém vlastním zájmu jako kořist, jako svůj vlastní zisk. A usiluje-li někdo o zisk a o kořist, musí-li tvrdě bojovat s konkurencí jiných politických stran, pak pochopitelně nemá zájem na jakékoli formě dialogu, který by ho vnitřně mohl obohacovat. Pokud se politika nebude chápat jako služba občanům, ale jen jako boj o moc, vliv a peníze a také o to, co „urvu“ pro svou partaj, pak je vcelku pochopitelné, že takto orientovaným politikům nikdy nepůjde o dialog, ale pouze o ryze účelové a pragmaticky zaměřené dohody. Při jejich „realizaci“ pak lze snadno překonat tzv. zásadní názorové a ideologické (i když dnes je v módě říkat ideové) rozdíly. Dnes už také politické strany nepořádají ideologické konference, jak to kdysi činila KSČ před rokem 1989, ale pouze „ideové“ konference.

Na negativní skutečnost, že politické strany neslouží občanům, i když se jich a jejich hlasů před volbami velmi vehementně dovolávají, upozorňoval mimo jiné i spisovatel Karel Čapek už v roce 1925. Tehdy na adresu politiků a politických stran napsal: „Ponižuje nás nedůstojnost parlamentu, který i státní nezbytnosti vyřizuje *stranickým handlem*, *ponižuje nás parlamentní systém*, v němž bez hrubé a honorené majority by potřeby státu nebyly uhájeny. *Ponižuje a skličuje nás přízemnost politického jednání*; co jde vysoce nad domácí zájmy stran, je *politickým exponentům tak lhostejno, jako chalupníkovi aviatika*. *Ponižuje nás samozřejmost, se kterou politici machři přijímají fakt, že stát je odevzdán stranám k exploataci*. *Ponižuje nás osobní úroveň mnohých, z nichž strany učinily vladaře nad věcmi národa*. *Ponižuje nás forma i duch politiky, jež vládne pomocí nečistých kompromisů bezohlednými zájmy*.“ (Čapek, 2003, s. 99)

Karel Čapek upozorňoval také na skutečnost, že politici i z občanů dělají državu stran. Upozornil, že občané jsou vůči politickým stranám zcela bezbranní. Tento pocit znechucení a bezmoci občanů vůči politickým partajím Čapek popsal slovy: „*Jakou zbraní se máme bránit my, kteří jsme jednotlivci, proti vám, kteří jste strany? Co vám je po nás? Nejste mandataři naši, nýbrž mandataři stran; neptáte se nás, nýbrž*

výkonných výborů stran; nejste odpovědni nám. Mezi námi, kteří jsme jenom občany, a vámi, kteří jste zaměstnanci stran, není nic společného; parlament není tribunou naší, nýbrž zbytečným a nedůstojným předstíráním veřejné kontroly nad politickým handlem. Nemluvíte za nás; jen se o nás dohadujete. Mezi námi a vámi zeje propast, která se nenaplní řečmi na schůzích stran ani předem napsanými a domluvenými rezolucemi.“ (Čapek, 2003, s. 98) Znovu připomínám, že tato slova Čapek napsal dne 21. 6. 1925 v *Lidových novinách*.

Pokud bychom v tomto textu vynechali plurál „stran“ a zaměnili ho termínem strana ve smyslu KSČ jako státostrany, pak by tato slova výstižně vyjadřovala pocity a nálady občanů před listopadem 1989, včetně Čapkem zmiňovaných „*předem napsaných a dohodnutých rezolucí*“. O to je však smutnější, že tato slova mohou v mnohém ještě intenzivněji vyjadřovat pocity bezmoci a zklamání občanů České republiky ze současné „úrovně“ české politiky. Můžeme se ptát, zdali neplatí o současných českých politicích i následující Čapkova slova: „*Máme ponižující vědomí, že s námi političtí lidé dělají, co je jim libo. Jsme jim dobří jen k tomu, abychom jim odevzdali hlas; vše další, co nám demokracie dává, je politická bezmoc. Sneseš takovou bezmoc, pokud je demokracie v pořádku, ale dusíš se jí, jakmile si uvědomuješ, že demokracie jde špatnými cestami.*“ (Čapek, 2003, s. 98)

V současnosti nejde o to, moralisticky uvažovat nad tím, zdali se demokracie v České republice ubírá „*dobrymi nebo špatnými cestami*“. Tento problém nevyřeší ani sebekvalifikovanější tým politologů, sociologů nebo psychologů. V této souvislosti se nám nabízejí mnohé otázky. Například zdali politické strany nefungují v mnohém *stejně* nebo *podobně* bez ohledu na to, zda působí v demokratickém nebo totalitním systému. Je jisté ku prospěchu věci, že politické strany (jako „kdysi“ monopolní KSČ) nepůsobí přímo na pracovištích, tj. ve školách, úřadech a jinde. Zde je však nasnadě další otázka, zdali se *vliv* politických stran, hlavně na ministerstvech a úřadech různé úrovně neprosazuje spíše *nepřímo*. A jestliže ano, tak v jaké *míře* a *intenzitě* a jakými *cestami* a *mechanismy* může k tomuto vlivu docházet. Jestliže si politické strany rozdělí či „rozparcelují“ stát nebo regiony, pak k tomuto prosazování vůle a zájmů jednotlivých politických stran docházet musí. Další otázka

souvisí s tím, že před rokem 1989 docházelo k politizaci státní správy prostřednictvím vedoucí úlohy KSČ. Ale nedochází k podobnému jevu i dnes v pluralitní demokracii?

Jedním z požadavků a hesel nadšeně pronášených v listopadu a prosinci roku 1989 bylo, že úřady a ministerstva nemají být obsazovány na základě příslušnosti ke „správné“ politické straně. Ale jak je tomu dnes? Každá parlamentní strana se snaží do úřadů a dozorčích rad prosazovat své novodobé „nomenklaturní kádry“. V minulosti bylo členství v komunistické straně někdy prostředkem a „výtahem“ k moci a funkci. Dnes, kdy sice existuje pluralismus politických stran, však podobný mechanismus *existuje i nadále*, a to zejména u parlamentních stran. A jestliže je i v demokratických poměrech úředník, náměstek nebo hejtman spíše „věrný straník“ nebo uznávaný a respektovaný odborník na svém místě, to se i dnes posuzuje a zjišťuje velice obtížně. Na obsazování funkcí a různých výhodných postů na základě členství v té „správné“ straně poukazoval i Čapek. Protože on sám v rámci obecného zájmu a prospěchu pochopitelně kladl důraz především na odbornost než na členství v politických stranách. Činil tak i proto, že mu nikdy nebyl cizí zájem o člověka jako občana. Z toho důvodu také napsal, že: „... *občan, který není náhodou zrovna poslancem nebo sekretářem nějaké strany, nemá naprostého pochopení pro zásadu, že spravovat dejme tomu železnice má v zájmu občanských svobod spíše bývalý úředník univerzitní knihovny nežli skutečný železničář a tak dále*“ (Čapek, 2003, s. 114).

K těmto výše zmíněným, ale i mnoha dalším problémům dochází dle mého mínění i proto, že ve společnosti a ani v politických stranách *nedochází k dialogu*. A to zejména v těchto oblastech. Nedochází k dialogu *mezi politickými stranami*. Místo dialogu zde dochází spíše k účelově zaměřeným mocenským dohodám a, jak uvádí Čapek, stranickým handlům (Čapek, 2003, s. 99). Dále neprobíhá dialog *mezi občany a politickými stranami*. Před volbami se jedná spíše o *monolog stranických vůdců* než o obohacující výměnu názorů ve formě dialogu.

Můžeme se také ptát, zdali probíhá dialog – ve smyslu vzájemného obohacení a inspirace – *uvnitř* politických stran samotných. Zda-li tam nejde spíše o pragmaticky laděný boj o moc a o boj o pořadí

na kandidátních listinách do příštích voleb. Možný dialog uvnitř politických stran je ztížen také tím, že o důležitých věcech nerozhodují řadoví členové strany, ale pouze úzké vedení strany, stranická oligarchie. Což se do značné míry podobá mechanismu rozhodování uvnitř bývalé komunistické strany Československa. I když je pravdou, že současné politické strany zřejmě naštěstí nevyžadují po svých členech takovou názorovou a ideovou disciplínu jako kdysi KSČ. V demokratických poměrech mohou možní „rebelové“ z dané politické strany odejít takřkajíc „bez následků“ na osobní život a kariéru a mohou zakládat nové politické strany. Což byla před rokem 1989 věc nejen neproveditelná, ale i nemyslitelná. A kromě toho nebylo možné o podobné variantě ani diskutovat. Vždyť to, jak komunistická strana už od svého vzniku zacházela se svými tzv. odpadlíky, jinověrci a reformátory, je téma samo o sobě.

Bylo konstatováno, že politické strany nejsou leckdy ochotny vést dialog s občany, s občanskou společností. Mnohem pohodlnější než vést dialog je snaha některých politiků za každou cenu se „vnutit“ do televize a jiných médií, případně se namísto dialogu snaží odvolávat se na nejrůznější výzkumy veřejného mínění.

Je ale pravdou, že na lokální nebo komunální úrovni se zřejmě dialog mezi politickými stranami v zastupitelstvech realizuje lépe. Je tomu tak proto, že strany a jejich zastupitelé jsou více pod kontrolou občanů a musejí brát větší ohled na obecné zájmy, než je tomu na celostátní a krajské úrovni nebo ve větších městech. Ale pokud se jedná o bezprostřední finanční nebo jiné důležité materiální zájmy skupin a jednotlivců, může se stát, že vlivem této motivace mohou společně hlasovat i politické strany, které jsou ideologicky a programově diametrálně odlišné. Ale k tomuto jevu nedochází na základě dialogu, ale spíše na základě pragmatických dohod, které jsou motivovány hlavně materiálními a mocenskými zájmy. A to jak na celostátní, tak i na lokální úrovni nebo ve větších městech. Je to zřejmě dáno i tím, že současný důraz na moc, peníze, kariéru, konzumní způsob života a s tím spojenou myšlenkovou lenost a pohodlnost opravdovému dialogu příliš nepřeje.

Můžeme se také ptát, kteří z těch, jež jsou fakticky držiteli moci nebo „jen“ o moc usilují, mají vůbec zájem o jakoukoli formu dialogu uvnitř

strany, mezi stranami nebo mezi nimi a občanskou společností. Protože jakýkoli dialog, jak známo, výkon moci vždy spíše komplikoval. Což platí nejen pro totalitní, ale i pro demokratickou společnost. Této skutečnosti si byli velice dobře vědomi zejména představitelé totalitní moci, kteří se s výjimkou Pražského jara jakémukoli dialogu s veřejností přímo úzkostlivě vyhýbali. Autor této úvahy si v této souvislosti vzpomíná na jednu ze „zásad“ stranického vedení z doby před listopadem 1989, která zněla *„Povedeme dialog, ale ne s každým.“* Měli bychom se však zamýšlet nad tím, do jaké míry je dnes situace běžného občana a jeho *reálných možností komunikace* s mocí jiná nebo do jaké míry se v něčem podobá situaci před rokem 1989. Dnes sice občané mohou kriticky psát do novin. Ale pokud jsou nositelé moci (na jakékoli úrovni) dostatečně morálně otrlí a cyničtí, pak si nemusejí i z oprávněné kritiky nic dělat. Zvláště tehdy, pokud mají dostatečné tzv. politické krytí. Podobně jako v období vlády komunistické strany.

Důsledkem neochoty politiků k dialogu s občany jsou nejrůznější projevy arogance a svévole moci, vůči kterým není imunní ani politický systém dnešní České republiky. Dle mínění filosofa Erazima Koháka však „... *svévole jakékoliv moci nepodporuje ani svobodu, ani demokracii*“ (Zajíc, Šantora, 2001, s. 26). Dalšími z předpokladů fungování demokracie jsou právě dialog, vzájemná komunikace a diskuse. Ty by měly probíhat nejen v politice, ale i na akademické půdě. Česká společnost však leckdy není schopna ani ochotna kvalitní diskuse a dialogy podstupovat. Nebo je chápe příliš zjednodušeně až primitivně. Erazim Kohák v této souvislosti říká, že: *„Tak či onak základem diskuse (ve smyslu a formě rozpravy, výměny a obhajoby názorů – poznámka autora) není to, že vyjádřím svůj názor, ale především to, že jsem ochoten vyslechnout názor toho druhého. Jinak je diskuse spíše překřikováním.“* (Zajíc, Šantora, 2001 s. 31) Tyto záležitosti souvisejí také s tím, že česká společnost jako by ztratila schopnost si vzájemně naslouchat. A proto je jí vcelku spíše cizí věcná a tolerantní diskuse. Ale demokracii nemůžeme zjednodušeně chápat jako pouhý boj o moc, vlivné funkce a finance. V jisté formě se tyto jevy projevují také jako svérázný boj všech proti všem, ve kterém zvítězí ti nejvíce bezohlední (Srov. Zajíc, Šantora, 2001, s. 32).

Nedostatek ochoty a vůle k dialogu, a to napříč jak politickými stranami, tak i celou společností, se může projevit také tím, že o hledání možného konsenzu v nejrůznějších oblastech se už nikdo příliš nesnaží. Avšak z dlouhodobého hlediska tento negativní stav může v budoucnosti velice nepříznivě ovlivnit další možné směřování společnosti k vyšší kvalitě života.

Literatura:

- DELFOVÁ, H., GEORG-LAUEROVÁ, J., HACKENESCHOVÁ, K., LEMCKEOVÁ, M., *Lexikon filosofie*. Bratislava: Obzor, 1993.
- ČAPEK, K. *O demokracii, novinách a českých poměrech*. Praha: Academia, 2003.
- Filosofický slovník. Olomouc: FIN, 1995.
- Ottův slovník naučný*. 7. díl. Praha: J. Otto, 1893.
- Slovník cizích slov*, Praha: Encyklopedický dům, 1998.
- ZAJÍC, J., ŠANTORA, R. *Erazim Kohák. Poutník po hvězdách*. Praha: Portál 2001.

Kontakt na autora příspěvku:

PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Katedra společenských věd
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc
e-mail: petr.zima@upol.cz